

Қазақстан Республикасының білім және ғылым министрлігі
Әл – Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті

Факультеті: «Философия және саясаттандыру»
Кафедрасы: «Дінтану және мәдениеттану»
Мамандық: «Дінтану»

Тақырыбы: «18-19-20 ғасырлардағы еркін
ойшылдық»

Орындаған: 4-курс Сеитнұр А. Б
Жетекші: Кантарбаева Ж.У

Алматы 2021

XVII ғасырдың соңында бүкіл XVIII ғасырды қамтыған Ағарту дәуірі басталды. Еркін ойлау және рационализм осы уақыттың басты ерекшеліктеріне айналды. Ағарту дәуірінің мәдениеті қалыптасып, әлемге жаңа өнер сыйлады.

Ағартушылықтың бүкіл мәдениеті сол кездегі ойшылдар тұжырымдаған жаңа философиялық идеяларға негізделді. Ойлардың негізгі билеушілері Джон Локк, Вольтер, Монтескье, Руссо, Гете, Кант және басқалары болды. 18 ғасырдың рухани көрінісін дәл солар анықтады (оны ақыл дәуірі деп те атайды).

Ағартушылар бірнеше негізгі идеяларға сенді. Соның бірі - барлық адамдар табиғатынан тең, әр адамның өз қызығушылықтары мен қажеттіліктері болады. Оларды қанағаттандыру үшін барлығына жайлы жатақхана жасау керек. Тұлға өздігінен пайда болмайды - ол уақыт өте келе адамдардың физикалық және рухани күшіне, сонымен қатар ақыл-парасатына байланысты қалыптасады. Теңдік, ең алдымен, барлығының заң алдындағы теңдігінен тұруы керек.

Өнер бағыттары

Философиядан басқа ағартушылық дәуірдің көркем мәдениеті де болды. Бұл кезде ескі әлем өнері екі негізгі бағытты қамтыды. Біріншісі - классицизм. Ол әдебиетте, музыкада, бейнелеу өнерінде болды. Бұл бағыт ежелгі рим және грек қағидаларын ұстануды көздеді. Мұндай өнер симметриялылығымен, ұтымдылығымен, мақсаттылығымен және формаға қатаң сәйкестігімен ерекшеленді.

Романтизм шеңберінде ағартушылықтың мәдениеті басқа сұраныстарға жауап берді: эмоционалдылық, қиял, суретшінің шығармашылық импровизациясы. Бір жұмыста осы екі қарама-қарсы тәсіл біріктірілген жағдайлар жиі болатын. Мысалы, форма классицизмге, ал мазмұн романтизмге сәйкес келуі мүмкін.

Тәжірибелік стильдер де пайда болды. Сентиментализм маңызды құбылысқа айналды. Оның өзіндік стильдік формасы болған жоқ, алайда оның көмегімен адамдарға табиғаттан берілген адамгершілік пен тазалық идеялары көрініс тапты. Ағарту дәуіріндегі орыс көркем мәдениеті, еуропалықтар сияқты, сентиментализм ағымына жататын өзінің жарқын туындыларына ие болды. Николай Карамзиннің «Кедей Лиза» әңгімесі осындай болды.

Табиғат культі

Ағартушылық кезеңге тән табиғат культін жасаған сентименталистер болды. XVIII ғасырдың ойшылдары одан адамзат адамзат ұмтылуы керек әдемі де мейірімді мысалды іздеді. Жақсы әлемнің бейнесі сол кезде Еуропада белсенді түрде пайда болған саябақтар мен бақтар болды. Олар кемелді адамдар үшін керемет орта ретінде құрылды. Олардың құрамына көркем галереялар, кітапханалар, мұражайлар, храмдар, театрлар кірді.

Ағартушылар жаңа «табиғи адам» өзінің табиғи күйіне - яғни табиғатына оралуы керек деп есептеді. Осы идеяға сәйкес, орыс көркем мәдениеті ағартушылық кезеңінде (дәлірек айтсақ, сәулет өнері) Петергофты замандастарына ұсынды. Оның құрылысында әйгілі сәулетшілер Леблон, Земцов, Усов, Куаренги жұмыс істеді. Олардың күш-жігерінің арқасында Фин шығанағының жағасында бірегей ансамбль пайда болды, оның құрамына бірегей саябақ, керемет сарайлар мен субұрқақтар кірді.

Кескіндемеде Еуропаның көркем мәдениеті Ағарту кезеңінде үлкен зайырлылық бағытында дамыды. Діни қағида Австрияда, Италияда, Германияда бұрын өзіне сенімді болған елдерде де өз позициясын жоғалтуда. Пейзаждық кескіндеме көңіл-күй пейзажымен алмастырылды, ал салтанатты портретті интимдік портрет алмастырды. 18 ғасырдың бірінші жартысында ағартушылық француз мәдениеті рококо стилін өмірге әкелді. Өнердің бұл түрі ассиметрияға негізделген, ол мазақ, ойынқұмар және менмен болған. Бұл бағыттағы суретшілердің сүйікті кейіпкерлері - бакканттар, нимфалар, Венера, Диана және ежелгі мифологияның басқа қайраткерлері, ал басты тақырыптар - махаббат.

Француздық Рококонның жарқын мысалы - Франсуа Бушердің жұмысы, оны «патшаның алғашқы суретшісі» деп те атайды. Ол театр декорацияларын, кітаптарға арналған иллюстрациялар, бай үйлер мен сарайларға арналған суреттер салған. Оның ең танымал полотнолары - «Венера дәретханасы», «Венераның салтанаты» және т.б.

Антуан Ватто, керісінше, қазіргі өмірге көбірек бет бұрды. Оның әсерінен ең ірі ағылшын портретшісінің Томас Гейнсборо стилі дамыды. Оның бейнелері руханилығымен, эмоционалды нақтылауымен және поэзиясымен ерекшеленді.

XVIII ғасырдың басты итальяндық суретшісі - Джованни Тиеполо. Бұл гравюралар мен фрескалар шеберін өнертанушылар Венеция мектебінің соңғы ұлы өкілі деп санайды. Әйгілі коммерциялық республиканың астанасында ведута да пайда болды - күнделікті қалалық пейзаж. Бұл жанрдағы ең танымал жасаушылар - Франческо Гварди мен Антонио Каналетто. Ағартушылықтың бұл мәдени қайраткерлері артында көптеген әсерлі картиналар қалдырды.

18 ғасыр театрдың алтын ғасыры. Ағарту кезеңінде бұл өнер түрі өзінің танымал және кең таралған шыңына жетті. Англияда ең үлкен драматург Ричард Шеридан болды. Оның ең әйгілі шығармалары «Скарбороға саяхат», «Скандал мектебі» және «Қарсыластар» буржуазияның азғындығын мазақ еткен.

Ағарту кезеңіндегі Еуропаның ең динамикалық театр мәдениеті Венецияда дамыды, онда бірден 7 театр жұмыс істеді. Жыл сайынғы дәстүрлі қалалық карнавал Ескі әлемнің түкпір-түкпірінен қонақтарды қызықтырды. Атақты «Тавернаның» авторы Карло Голдони Венецияда жұмыс істеген. Жалпы 267 шығарма жазған бұл драматургті Вольтер құрметтеп, жоғары бағалады.

18 ғасырдың ең әйгілі комедиясы - ұлы француз Бомаршенің жазған Фигароның үйленуі. Бұл спектакльде олар Бурбондардың абсолютті монархиясына теріс қатынаста болған қоғамның көңіл-күйінің көрінісін тапты. Францияда комедияның басылымынан және алғашқы қойылымдарынан бірнеше жыл өткен соң, ескі режимді құлатқан революция болды.

Еуропалық ағартушылық мәдениеті біртекті болған жоқ. Кейбір елдерде өздерінің ұлттық ерекшеліктері өнерде пайда болды. Мысалы, неміс драматургтері (Шиллер, Гете, Лессинг) трагедия жанрында өздерінің ең көрнекті туындыларын жазды. Сонымен бірге Германиядағы Ағарту театры Францияға немесе Англияға қарағанда бірнеше ондаған жылдар кейін пайда болды.

Иоганн Гете тек қана керемет ақын және драматург емес. Оны «әмбебап данышпан» - өнердің білгірі және теоретигі, ғалым, романист және басқа да көптеген салалардың маманы деп бекер айтпаған. Оның негізгі жұмыстары - «Фауст» трагедиясы және «Эгмонт» пьесасы. Неміс ағартушылығының тағы бір көрнекті қайраткері Фридрих Шиллер «Сатқындық пен махаббат» пен «Қарақшыларды» жазып қана қоймай, артында ғылыми және тарихи еңбектер қалдырды.

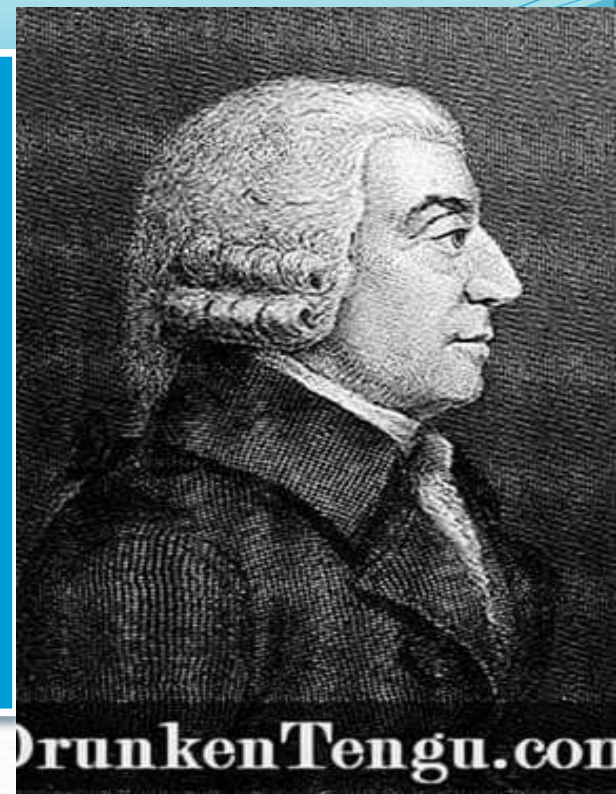
Роман 18 ғасырдың негізгі әдеби жанрына айналды. Ескі феодалдық ескі идеологияның орнын басқан буржуазиялық мәдениеттің салтанаты жаңа кітаптардың арқасында басталды. Фантаст жазушылардың ғана емес, сонымен қатар әлеуметтанушылардың, философтар мен экономистердің еңбектері белсенді түрде жарияланды. Роман, жанр ретінде, білім беру журналистикасынан шыққан. Оның көмегімен 18 ғасыр ойшылдары өздерінің әлеуметтік және философиялық идеяларын білдірудің жаңа формасын тапты. Гулливердің саяхатын жазған Джонатан Свифт өз шығармашылығында қазіргі қоғамның жаман тұстары туралы көптеген тұспалдар келтірді. Ол «Көбелек туралы ертегі» де жазды. Бұл брошюрада Свифт сол кездегі шіркеу тәртібі мен жанжалдарды мазақ еткен.

Ағарту дәуіріндегі мәдениеттің дамуын жаңа әдеби жанрлардың пайда болуынан байқауға болады. Осы кезде эпистолярлық роман (әріптермен жазылған роман) пайда болды. Мысалы, Иоганн Гетенің «Жас Вертердің азабы» атты сентиментальдық жұмысы болды, онда басты кейіпкер өзін-өзі өлтірді, сонымен қатар Монтескьенің «Парсы хаттары». Деректі романдар саяхат жазбалары немесе туристік сипаттамалар жанрында пайда болды («Тобия Смоллеттің Франция мен Италиядағы саяхаттар »).

Әдебиетте Ресейдегі ағартушылық мәдениеті классицизм өсиеттерін ұстанды. 18 ғасырда ақындар Александр Сумароков, Василий Тредиаковский, Антиох Кантемир жұмыс істеді. Сентиментализмнің алғашқы өскіндері пайда болды («Кедей Лизамен» және «Натальямен, боярдың қызымен» аталған Карамзин). Ресейдегі Ағарту мәдениеті Пушкин, Лермонтов және Гоголь бастаған орыс әдебиетінің жаңа ғасырдың басында-ақ алтын ғасырынан аман қалуы үшін барлық алғышарттарды жасады.

Англия Еуропалық ағартушылықтың отаны болды. Бұл елде, басқаларға қарағанда, XVII ғасырдың өзінде мәдени дамуға серпін берген буржуазиялық революция болды. Англия әлеуметтік прогрестің айқын мысалы болды. Философ Джон Локк либералдық идеяның алғашқы және басты теоретиктерінің бірі болды. Оның жазбаларының әсерінен Ағарту дәуіріндегі ең маңызды саяси құжат - Американдық Тәуелсіздік Декларациясы жазылды. Локк адамның білімін сенсорлық қабылдау мен тәжірибе анықтайды деп сенді, ол Декарттың бұрын танымал философиясын жоққа шығарды.

18 ғасырдың тағы бір маңызды британдық ойшылы Дэвид Юм болды. Бұл философ, экономист, тарихшы, дипломат және публицист адамгершілік туралы ғылымды жаңартты. Оның замандасы Адам Смит қазіргі экономикалық теорияның негізін қалаушы болды. Ағарту мәдениеті, бір сөзбен айтқанда, көптеген заманауи ұғымдар мен идеяларды күтті. Смиттің жұмысы дәл осы болатын. Ол бірінші болып нарықтың маңыздылығын мемлекеттің маңыздылығымен теңестірді.

18 ғасырдағы француз философтары сол кездегі қоғамдық және саяси жүйеге қарсы жұмыс жасады. Руссо, Дидро, Монтескье - олардың барлығы ішкі тәртіпке наразылық білдірді. Сын алуан түрлі формаларда болуы мүмкін: атеизм, өткенді идеализациялау және т.б. 35 томдық энциклопедия Ағарту мәдениетінің ерекше құбылысы болды. Оны ақыл дәуірінің негізгі ойшылдары құрастырған. Денис Дидро осы маңызды басылымның шабыттандырушысы және бас редакторы болды. Пол Холбах, Джулиен Ла Меттри, Клод Гельвеций және басқа да 18 ғасырдың көрнекті зиялылары жеке томдарға үлес қосты.

Монтескье биліктің озбырлығы мен деспотизмін өткір сынға алды. Бүгінде ол дұрыс буржуазиялық либерализмнің негізін қалаушы болып саналады. Вольтер керемет ақылдылық пен таланттың үлгісі болды. Ол сатиралық өлеңдердің, философиялық романдардың, саяси трактаттардың авторы болды. Ойшыл екі рет түрмеге қамалды, одан да көп рет жасырынуға мәжбүр болды. Еркін ойлау мен күмәндану модасын жасаған - Вольтер.

**Назарларыңызға
рахмет!**